

MÁRIÁS József

Személyes és nemzedéki krónika 1987 - ről

Romániai útinaplójában Németh László az erdélyi magyar értelmiségieknek a hatalomhoz való viszonyulásában három típust különböztetett meg: a magányosan dohogót, a hatalomhoz lojalist és a cselekvést ellenszélben is felvállaló szervezőt. Megállapítása, minősítése nemcsak a múlt század harmincas éveinek romániai viszonyaira érvényesek, a későbbi korok, a kádári Magyarország esetében is általánosíthatók.

A párhuzam nem véletlen. A Németh László-i minőségeszményen nevelkedett, a magyar haza sorsáért aggódó gondolkodó, a magyarság sorskérdéseivel azonosuló Kiss Gy. Csaba esszéiből ugyanez az igény, ugyanez a magatartás sugárzik: elutasítja az alárendeltséget felvállaló lojalitást; kilép a magába zárkózó, a nyilvánosságot nem vállaló dohogás cselekvést bénító ketrecéből; belső indíttatástól vezérelve válik szervezővé, aktív organizátorrá a puha diktatúrát bomlasztani, megdönteni kívánó politikai küzdelmekben. Ugyane forrásból táplálkozik az irodalmár és művelődéstörténész növésterve, életre szóló elhivatottsága: a magyarsággal szomszédos, kelet-közép-európai népek sorsközösségének, tejttestvériségének hirdetése, évtizedeket felölelő elkötelezett – a Zágrábban, Nyitrán, Prágában és Varsóban vállalt – vendégtanári szolgálata és „most, punte, silta” építése, szélesbítése, szilárdítása szellemében.

A Nap Kiadónak a Domokos Mátyás által megálmodott és 1999-ben – „a nyilvános tanulás műfajaként” – útjára indított *Magyar*

esszék című sorozata kiváló szellemi fórumot teremtett a magyar értelmiség számára, lehetővé téve a közös gondolkodás, jövőépítés cselekvési programmá érlelő szándék megjelenítését. Kiss Gy. Csaba korábbi kötetei – *A haza mint kert* (2005), *Hol vagy, hazám? Kelet-Közép-Európa himnuszai* (2011), *Nemzetek és előítéletek* (2013), *Understanding Central Europe: Nations and Stereotypes* (2013), *Budapest–Zágráb: oda-vissza* (2015), *Hogy állunk a számvetéssel?* (2015) – már a címükben is jelzik a bennük foglalt/tárgyalt témakört, orientálódást, belső akaratot. Ezt teljesíti ki a személyes és a közéleti vonásokat egybe ötvöző, a lakiteleki találkozó előkészítésében, a Magyar Demokrata Fórum megalakításában aktív szerepet vállaló személyiség újabb kötete: *Harminc év után: 1987. Személyes történelem*.

Németh Lászlót kora – a „szorongó tájékozatlanság” – készletti munkára. Ugyane motiváció fogalmazódik meg Kiss Gy. Csaba kötetének bevezető soraiban is: személyes tapasztalata, hogy „milyen keveset tudnak az utánunk jövők arról, hogy mit jelentett nálunk a kommunista korszak brutális, illetve alattomos változata, hogyan történt meg Magyarországon ennek a rendszernek az átalakítása. Visszatekintésemért ezért első renden a fiatal nemzedéknek szánom.” Az 1987-es korfordító esztendő eseményсора – a szemtanú és a résztvevő által megrajzolt krónikája bontakozik ki a kötet lapjain. Személyes és nemzedéki krónika, azé a sze-

mélyé és nemzedéké, aki/amely a változásban reménykedett, gyökeres változást akart, józan számvetést, amely elvezet a diktatúra megdöntéséhez, előkészíti egy új korszak cselekvési programját. Soraival egy időben kívánja az egyéni és közösségi identitástudatot építeni/szilárdítani, segíteni az utána jövők tájékozódását, kortársait munkára biztatni az átmeneti kor leírásában tapasztalható pontatlanságok korrigálása, a külföldön és itthon is elterjedt hamis mítoszok, értelmezések oszlatása végett.

Az egyetem padjaiból kikerült ifjú Kiss Gy. Csaba eszmei tájékozódását nagyban segítették, befolyásolták a személyiségében föllelhető karakterjegyek: „Lázadásra volt bennem hajlam, tagadásra, kétkedésre. Irtóztam minden kánontól, hivatalosan előírt igazodási kényszertől.” Szellemi útmutatói közt az első sorban említi Németh László tanulmányköteteit, a *Készülődés* és *A minőség forradalma* esszéit, amelyek „a tájékozódás mélysége, a szövegek magyar európaisága és európai magyarsága” révén csillagként vezették a követendő, járható út keresésében. Ugyanily újtjelzőként vezették a Czine Mihály vezette szemináriumon hallottak, az erdélyi Nyíró József és Tamási Áron műveiből sugárzó, cselekvésre buzdító eszmék, gondolatok, a Prágai tavasz fakasztotta felvidéki magyar ébredés, a Charta '77, a lengyel Szolidaritás mozgalmi kisugárzása.

A *Köznevelés* és a *Nagyvilág* szerkesztőségében, a Magyarágkutató Csoportban eltöltött évek, a mind gyakoribb külföldi utazások, „szomszédolások”, segítették a kitekintést, a szellemi horizont tágulását. A szélesebb körű tájékozódás erősítette benne azt az érzést, hogy „a kommunizmusnak egyszer vége lesz”. A „mit tehetünk?” kérdés indította arra, hogy keresse a hasonló gondolkodású pályatársakat. Ez az időszak – a hetvenes évek vége – egyre több jelét adta annak, hogy a mélyben megmozdult valami: egyesületek, klubok alakulnak, keresik az új kibontakozás lehetőségeit, cselekvési tereit, a mozgalom má fejlődés, kibontakozás útjait/módjait.

A megújítást/megújulást szolgáló szellemi áramlatok sorában ott találjuk a Bakos István ötletéből fogant Bethlen Gábor Alapítvány létrehozásáért, az 1985-ös engedélyeztetéséig vívott több éves küzdelmet, amelynek Kiss Gy. Csaba is aktív résztvevője lett. További tájékozódását segítették a külföldi és hazai tudományos konferenciákon – az Európai Protestáns Szabadegyetemen, a bécsi II. Nemzetközi Hungarológiai Konferencián, a balatonszárszói értelmiségi találkozón – való részvétel. Előadásainak témája/tárgya már előrevetíti tudományos/oktatói tevékenységének erővonalait, földrajzi, térbeli, kelet-közép-európai koordináta-jegyeit.

A készülődés éveit a határozottabb cselekvés esztendei váltják fel. „1986 nyara bizonyos határpont volt nekem a hatalomhoz való viszony tekintetében. A *Tiszatáj* betiltása után úgy gondoltam, betelt a pohár, így nem mehet tovább, erre válaszolni kell, eljött az egyértelmű nyilvános tiltakozás ideje.” Ilyen volt az Írószövetség megújulásáért vívott küzdelemben való bekapcsolódás és szerepvállalás, amely önkörén túllépve, „valóságos politikai és társadalmi reformok szükségességéről” tett tanúbizonyságot. Bölcsész barátai körében ő is megfertőződött „a politikai tettvágy vírusával”. Előadások, rendezvények – Hétfői Teakör, Márton Áron Társaság, egyetemi klubok – sora nyújt cselekvési teret. A részvétel motivációja: „1987-ben már nemcsak az volt egyértelmű számomra, hogy nem érzem magaménak a kádári Magyarország politikai rendszerét, valami módon személy szerint is változtatni szerettem volna rajta.” Mind szorosabbá fűzte kapcsolatait azokhoz a személyekhez, közösségekhez, akiknek/amelyeknek értékrendszere megegyezett az övével: „a szabadság hiánya, a magyarság válsága, szakítás a kiegyezésnek nevezett beletörődéssel”; cselekvéseik közös nevezője: „társadalmi igazságosság, demokratikus szabadságjogok, nemzetiségi kérdés”.

A nyolcvanas évek közepén jött el az ideje annak, hogy a sok elszigetelt, egymástól külön tevékenykedő szerveződések

KISS GY. CSABA

Harminc év után: 1987

Személyes történelem

NAP KIADÓ

közös akcióba kezdjenek. „Úgy gondoltam, szükség van részint egy meghatározott arcélű nemzeti demokrata szervezetre.” Ennek a létrejöttére kínáltak/teremtettek alkalmat a monori találkozók, azokat követően pedig az 1987-es lakiteleki tanácskozás. Ez utóbbin zömében a nemzeti sorskérdések iránt elkötelezett értelmiségiek, a fennálló rendszer elleni politikai/társadalmi változásokat szorgalmazó, ezért tevékeny szerepet vállaló személyiségek gyűltek össze s adtak hangot a változtatás szükségességének, elodázhatatlanságának. „Mi a lakiteleki találkozót eleve széles merítésű rendezvénynek képzeltük, az ellenzéki gondolkodású értelmiségnek különböző körökből készültünk meghívni személyeket.” A szervezők sorában – Bíró Zoltán, Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula, Für Lajos és Lezsák Sándor mellett – ott találjuk Kiss Gy. Csabát. A róluk készült portrékból, cselekvési irányultságukból ra-

gadunk ki néhány jellemző „ecsetvonást”. Bíró Zoltán cselekvési irányai: „A nemzeti önbecsülés visszaszerzése a magyar irodalomban és kultúrában, és hozzá a nemzet határon túli részének képviselete.” Csoóri Sándorról: „Magával ragadó személyiség volt. Kisugárzása érezhetően hatott az emberekre, szellemi mozgósító ereje képes volt táborot toborozni, szívesen gyűltek köré meghallgatni őt.” Csurka István eszméiről: „A magyar társadalom helyzetéről készült diagnózisai (...) hiteles számadások voltak az általános válság társadalomlélektani hátteréről.” Fekete Gyula központi gondolatairól: „Furfangosan és makacsul beletörődve abba, ami megváltoztathatatlan, de mindent megtenni a megmaradásért, a nemzeti kultúra értékeinek a megőrzéséért.” Für Lajosról: „Körmönfont alkudozások, félrevezetések, háttérbeszélgetések világa idegen volt tőle. Nála az emberi kapcsolatokban a bizalom volt meghatározó.” Lezsák

Sándorról: „Fáradtnak láttam néha, csüggedtnek soha. A megbeszélések alkalmával tárgyalagos volt és gyakorlati.”

Lakitelek, 1987. szeptember 27. Közel kétszázan szorongtak a súlyos katonai sátrak alatt. Lezsák Sándor „baráti találkozóként határozta meg összejövetelünket, és az együttes cselekvés lehetőségeiről beszélt”. Az elhangzott felszólalások kulcsszavai: megújulás, reform, párbeszéd, a szomszédokkal való viszony, egy új fórum létrehozásának szükségessége. Kiss Gy. Csaba, frissen lejegyzett hangulatképe szerint, a tanácskozást „derülátó borulátás és borulátó derulátás, aggodalom és remény” jellemezte. A végkifejlet viszont történelmi eseményként jelenítette meg a rendszerváltó Magyar Demokrata Fórum megszületését.

Az 1986-ban megalakult Magyarságkutató Csoport tagjaként nyílt tér számára arra, hogy a nemzeti sorskérdésekkel, az elszakított területeken kisebbségben élő magyar nemzetiségű közösségek helyzetével – a lakiteleki tanácskozás egyik központi kérdéseként/feladataként megfogalmazott célkitűzés megvalósításával – behatóan foglalkozhasson. Vallotta: az elszakítottság ellenére „létezik (vagy nagyon is kellene léteznie) a különböző állampolgárságú és lakóhelyük számára egy közös identifikációs keret, ha úgy tetszik egy nyelvi kulturális-etnikai haza, amelynek határai függetlenek a politikai határoktól, és jelen van (kellene lennie) minden magyar közösségben”. Korántsem volt ez a gondolat elfogadott abban a korban, amikor az internacionalista ideológiát valló hatalom „nem kívánt tudomást venni ezekről a magyar népcsoportokról”. A nemzet és az elszakított magyarság sorskérdéseinek vizsgálata nem lehet eredményes a „tejtévéreink” megismerése, a kelet-közép-európai térség nemzeti történelmének/társadalmának egyidejű, elmélyült vizsgálata nélkül. Ez új teret nyitott Kiss Gy. Csaba előtt. Egyre mélyebben és határozottabban foglalkoztatta a kérdés: „a régió más nemzeténél mennyire él az összetartozás tudata, milyen hívei

vannak a közép-európaiság gondolatának?” A közvetlen napi politizálás helyét a nemzetpolitikai kérdésekkel való foglalkozás vette át. Az új, szélesebb, a régió színterére kivetített kutatási szándék személyes cselekvési programmá érett. Meggyőződésévé vált: „a térségünkben hosszú múltra visszatekintő államszocializmus, melynek célja a homogenizálás – hogy egy államnak csak egy nyelve legyen – mindenképpen zsákutca. „Ma a magyar nemzet fogalma sem alakítható ki másképpen, csak az etnikai és kulturális nemzetfogalom alapján. (...) Nemzetfogalmunknak nyitottnak, határokon átívelőnek kell lennie.” E gondolat- és eszmekör kiteljesítését szolgálták a vendégtanári évek alatt nyert tapasztalások, következtetések, megnyilatkozások, előadások, könyvek sorában kidolgozott, tudományos alapokon nyugvó ismeretek terjesztése, tudatosítása, ami Kiss Gy. Csabát e kérdéskör legjobb ismerői sorába emelte, összefogásra szólítva a szomszédos országok haladó szellemű, a nemzeti gondolat elkötelezett híveit a kelet-közép-európai régióban. Németh Lászlóval együtt vallotta: „a megismerés: megértés; a megértés: szeretet” az egyetlen járható út, amely a Kelet és Nyugat határmezsgyéjén élő nemzeteket eredményesen együttműködő, közösen és külön-külön is prosperáló, önmagát megvédő érdekközösséggé avatja.

A kötet dokumentumértékét növeli a lakiteleki tanácskozás résztvevői névsorának közlése, a nemzeti korfordulót jelentő 1987-es esztendő történéseinek kronológiája, a jól dokumentált névmutató s a találkozóról készült fotóanyag.

(Kiss Gy. Csaba: *Harminc év után: 1987. Személyes történelem. Nap Kiadó, Budapest, 2017. 264 o. ISBN 978-963-332-115-7*)